

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Journal of Turkish Language and Literature

Research Article | Araştırma Makalesi

Open Access | Açık Erişim

A Study on the Usage of the Words *ana ~ ene* and *apa ~ aba* Denoting in Kazakh and Their Use in Historical and Modern Turkic Dialects

Kazakçada Akrabalık Bildiren *ana ~ ene* ve *apa ~ aba* Kelimelerinin Tarihî ve Modern Türk Lehçelerindeki Kullanımı Üzerine Bir İnceleme

Serdar Özdemir¹

¹ Bilecik Seyh Edebali University, Head of Turkish Language Department, Bilecik, Türkiye

Abstract

Kinship terms in Kazakh are a significant elements reflecting the family structure and society's values. These terms include rich vocabulary that describes an extended family structure. Kinship terms are also a crucial part of cultural identity and serve as milestones demonstrating the historical significance of family structure. Commonly used kinship terms for both women and men in Kazakh words like 'ata, ana, äke, ağa, ini, and apa.' Among these, those used to express the closest family relationships, especially the concept of 'mother,' stands out. Some examples include 'ana, ene, şeşe, apa, aba, äni, mama, and äje.' This study examines the terms representing the concept of 'mother' in Kazakh, focusing on the expressions 'ana ~ ene' and 'apa ~ aba' within the context of historical and modern Turkic dialects. While 'ana' is more commonly used in Kazakh, the form 'ene' is preferred in some regions. Similarly, the words 'apa' and 'aba,' which also mean 'mother,' show regional variations in their usage. Such words have evolved throughout Turkic people's historical development and linguistic evolution. These terms in Kazakh are not just words but also reflect the social structure of Kazakh society and the value placed on family relationships.

Öz

Kazakçada akrabalık adları, aile yapısını ve toplumsal değerlerini yansıtan önemli bir unsurdur. Bu dilde akrabalık kavramları, geniş aile yapısını tarif eden zengin bir kelime dağarcığına sahip olup akrabalık bildiren terimler aynı zamanda, kültürel kimliğin önemli bir parçası ve aile yapısının tarihsel önemini gösteren birer mihenk taşıdır. Kazakça içerisinde yaygın bir şekilde kullanılan kadın ve erkek akrabalık adları "ata, ana, äke, ağa, ini, apa" vb. kelimelerdir. Bu terimler içerisinde özellikle en yakın akrabalığı ifade eden "anne" kavramı için kullanılan terimlerin çeşitliliği göze çarpar. "Ana, ene, şeşe, apa, aba, äni, mama, äje" gibi terimler bunlardan bazılarıdır. İşte gerçekleştirilen bu çalışma ile Kazakçada "anne" kavramını karşılayan bu terim yelpazesi içerisinde *ana ~ ene* ve *apa ~ aba* kelimeleri tarihi ve günümüz Türk lehçeleri bağlamında incelenmiştir. Kazakçada "ana" ve "ene" gibi kelimeler anne anlamında kullanılırken, bölgesel farklılıklar veya diyalektler aracılığıyla farklı varyantlarla karşılaşmak mümkündür. "Ana" daha yaygın kullanılsa da bazı bölgelerde "ene" formu tercih edilir. Benzer bir şekilde "anne" manasında kullanılan "apa" ve "aba" kelimeleri de bölgesel kullanım farklılıkları gösterir. Bu tür kelimeler, Türk boylarının tarihsel gelişimi ve dilsel evrimi sürecinde değişim göstermiştir. Kazakçadaki bu terimler, sadece birer kelime değil, aynı zamanda Kazak toplumunun sosyal yapısı ve aile ilişkilerine verdiği değeri de gösterir.

Keywords

Kazakh · Turkish · Historical Turkic dialects · Modern Turkic dialects · Kinship terms

Anahtar Kelimeler

Kazakça · Türkçe · Tarihî Türk lehçeleri · Günümüz Türk lehçeleri · Akrabalık terimleri

Citation | Atf: Özdemir, Serdar. "A Study on the Usage of the Words *ana ~ ene* and *apa ~ aba* Denoting in Kazakh and Their Use in Historical and Modern Turkic Dialects". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature* 65, no. 1 (2025): 16-34. <https://doi.org/10.26650/TUDED2025-1593449>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Özdemir, S.

 Corresponding author | Sorumlu Yazar: Serdar Özdemir serdar.ozdemir@bilecik.edu.tr

Introduction

Analyzing the Turkic social structure, it will be understood that the concepts of family and kinship have a crucial value both in the historical process and today's world. In Turkic societies, the family, especially the extended family, constituted one of the basic foundations of societies, and this foundation has continuously been strengthened through other kinship relations. The kinship mechanism, which constitutes one of the most important dynamics of the Turkic social structure, and kinship expressions, the linguistic equivalent of this mechanism, have also constituted a rich linguistic heritage throughout history, with changes in social structure and cultural interactions shaping their etymological development. The terms used to describe family members in Old Turkic denoted biological relationships and carried deeper meanings of respect, hierarchy and social roles. In this context, some of the most striking kinship terms are words, such as 'ana', 'ög', 'apa' and 'aba.'

To concretize the issue with an example, the word 'ana' in Turkic descendant societies denotes a biological mother role and a respected female figure. Especially in Ottoman Turkic and other Turkic dialects, the word's use as 'an expression of respect for women' shows the high status that society attributes to the figure of 'mother.' This word's reflection of women's societal role indicates they have attained a level of authority and respect beyond motherhood. Similarly, the word 'aba/apa' has been used since the earliest periods of Turkic, denoting both male and female kinship. As noted in this study, through linguistic variations, the word has come to denote various kinship terms, such as 'grandfather, mother, uncle, sister.' It is noteworthy that the word has expanded in meaning over time to include female kinship expressions, especially evolving towards the meanings of 'sister' and 'mother.' Moreover, this word might have been used as an androgynous kinship term even in the pre-inscriptional periods of Turkic. The transitivity of the word 'aba' or 'apa' between genders in Turkish society reveals the Turkish social structure' flexible and respectful kinship ties. Even in a patriarchal society, terms, such as 'aba/apa,' refer to both male and female relatives, indicating women's significant role in terms of social prestige and authority.

The words 'ana/ene' and 'aba/apa' continue to exist as terms expressing kinship in Kazakh, constituting one of the modern Kipchak group Turkic dialects. Although terms, such as 'şeşe, äni, mama, and äje,' express the concept of 'mother' in Kazakh, similarly *ana/ ene* 'mother, mother-in-law'¹ and *aba/ apa* 'mother'² are still alive.

This study aimed to examine the phonetic and lexical changes of these words (*ana/ene~aba/apa*), which still vividly denote 'mother' in Kazakh, throughout the historical development process of Turkic language and their usage in today's Turkic dialects. In this direction, the usage forms and places of these words in Kazakh in etymological dictionaries were first specified, and then the words were subjected to interpretation.

In examining the historical development of these words, Kokturk, Uighur, Karakhanid, Khwarezm, Kipchak, Chagatai and Oghuz Turkic periods were taken as a basis, and especially the three periods (Old Anatolian Turkic, Ottoman Turkic and Turkish) that constitute Oghuz Turkic were analyzed separately. The historical trajectory of these words is supported by quotations from period works. The final phase of this study includes the usage forms of these kinship expressions in today's Turkic dialects.

This study aims to evaluate how words, such as 'ana/ene' and 'aba/apa,' represent kinship ties in Turkic society, how they acquire different meanings through linguistic variants, and what sociocultural roles these words play in different periods and regions. It is essential to remember that the concept of kinship is crucial

¹Kenan Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Akçağ, 2003), 44; N. Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi'* (Dävir, 2013), 82; Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, 140; Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi'*, 412.

²Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, 47; Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi'*, 91; Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi'*, 17.

in shaping the social fabric of Turkic societies, and the terms representing these concepts have preserved their vitality in every aspect in the memory of the Turkic language for hundreds of years.

1. *ana* ~ *ene*

ana 'mother'³, *ene* 'mother-in-law'⁴ < ETü. *ana* 'mother, mother-in-law'⁵ [→ cf. (EDPT: *ana*⁶), (DTS: *ana*⁷), (ESTY I: *ene*⁸), (TMEN II: *āna*⁹), (VEWT: *hana*¹⁰), (TETTL I: *ana*¹¹), (EWTT: *ana* / *enä*¹²)].

1.1. Interpretation of the Word

Clauson says that the word '*ana*' appeared for the first time in Old Uighur Turkic and that the word had a rare usage in that period. In Old Uighur, the word '*ög*' was more commonly used than '*ana*.' The word was predominant in all periods and branches of the Turkic language except the north-eastern group. In the north-eastern branch of the Turkic language, the word '*ece/ice*' borrowed from Mongolian was used for the expression¹³.

Doerfer, in his *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, notes that the words *ata* 'father' and *ana* 'mother' appear in Old Turkic inscriptions as *qaŋ* or *ög*¹⁴; later, it became clear that these expressions were clearly replaced by the child words '*ata*' and '*ana*.' Doerfer also cites V. I. Abaev's *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka*¹⁵ the word '*an*' in Abkhaz, '*anna*' in Circassian, '*hanna*' in Kabardian, one of the two main dialects of Adyghe, a Circassian language spoken in the North Caucasus region and spoken by Kabardians living in the Kabardino-Balkarian Republic (an autonomous region within the Russian Federation) and neighboring regions, '*na*' in Chechen, '*na*' in Ingush, a language spoken by the Ingush in the North Caucasus, especially in Ingushetia and surrounding areas, '*ana*' in Dargish, a language spoken, especially by the Dargis living in the Republic of Dagestan, '*anna*' in Hittite, '*anna*' in Latin, '*ana*' in Old German, '*ane*' in Old Prussian, '*anja*' in Hungarian, He mentions the use of '*ana*' in Khanty, a language spoken by the Khanty people living in the western Siberian region of Russia, and '*anaj*' in Wotjak (or Udmurtian), a language spoken by the Udmurts living in the Republic of Udmurtia of the Russian Federation¹⁶.

Räsänen, in his *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, states that during the Middle Turkic period, the Khotanese and Kenchekians used the word as *hana* in the sense of *mother* 'mutter.' In Old Uighur, Chagatai and Ottoman Turkic, the word was used as '*ana*' with the same meaning. The word is also used in the sense of 'aunt' in Tuba, 'an expression of respect for women' in Ottoman Turkic, and 'a female animal' in the Kazan-Tatar dialect¹⁷.

In his *Etimologičeskij Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Sevortyan states that the word has two dominant forms, *ana* and *ene*. These two dominant forms are equally common in dialects, such as Turkish, Kazakh, Karakalpak and Kumuk, and are often used in parallel. However, the '*ene*' form is not found in the oldest inscriptions,

³Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, 44; N. Väli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdıq Ülken Tüsindirme Sözdigi'*, 82.

⁴Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, 140; N. Väli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdıq Ülken Tüsindirme Sözdigi'*, 412.

⁵Jens Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe* (Universitätsverlag, 2021), 46.

⁶Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Clarendon Press, 1972), 169a.

⁷V. M. Nadel'yayev et al., *Drevnetyurkskiy Slovar'* (Leningradskoe Otdelenie Izdatel'stva «Nauka», 1969), 43a.

⁸Y. V. Sevortyan, *Etimologičeskij Slovar' Tyurkskih Yazıkov* (Obşetyurkskiy i Mectyurkskiy Osnovı Na Glasniye), Vol. I (Izdatel'stvo «Nauka», 1974), 278.

⁹Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band II (Franz Steiner Verlag GMBH, 1965), 567.

¹⁰Martti Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* (Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969), 19b.

¹¹Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Vol. I (Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 381.

¹²Hermann Vámbéry, *Etymologisches Wörterbuch Der Turko-Tatarischen Sprachen* (F. A. Brockhaus, 1878), 16.

¹³Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 169a.

¹⁴Cf. → Sergey Efimoviç Malov, *Pamjatniki Drevnetjurkskoj Pis'mennosti* (Teksty i Issledovaniya, 1951).

¹⁵Cf. → V. I. Abaev, *Istoriko-etimologičeskij Slovar' Osetinskogo Jazyka*. Tom I. A-K (Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1958), 148.

¹⁶Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band II, 567.

¹⁷Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, 19b.

indicating that it developed later than the 'ana' form. Except for the twinned uses, all other forms are based on one of these two forms, more often on the 'ana' form¹⁸.

Based on this information provided by Sevortyan, the word 'ana', which originated in the child language with lesser usage compared to the word 'ög' in Old Turkic, especially during the Old Uighur period (we see the use of 'ana' in Old Uighur texts and Yenisei Inscriptions), has taken over the dominant usage over time and later on, as a result of the transformation of the root 'a' vowel into the 'e' sound, which is a front palatal vowel, resulted in a dual use form (*ana* ~ *ene*). The usage of the word in historical and modern Turkic dialects is as follows:

1.2. Usage in Historical Turkic Dialects

ana ~ ene: [Yenisei Insc. *ana*: (a)na k(ä)m t(a)ş (a)y kü[n] → cf. Ye. 42/5¹⁹]; [Uig. *ana* 'mother, mother-in-law': *ana ata ävi* 'mother and father's house'²⁰, UWN I *ana* 'mother (rarely for animals), descended from the mother; mother-in-law'²¹, Abitaki *ana*: ol siyuhu bahşınıñ anası ol ... → cf. St. Petersburg, IV 37, recto, 870²², Maytr. *ana*: anada yigrek bultuğmaz .. edgülig → cf. 58/ 34²³, SuvKaya *ana*: y(a)rıkançuçı köñüllüg ana ata .. → cf. R-M 551-14292²⁴, TTexte *ana*: ançulayu amrar ärtii siznii tözüğü anasın babasın → cf. TTexte III: 98;²⁵, *anasinga, ogul-inga yma ädgü* → cf. TTexte VII: 29;²⁶, Aç Bars *ana*: işälim tep t(e)şdilär ançağınça anası → cf. 361²⁷, Uig.M. *ana*: anı äşıtip anası inča tip tidi .. → cf. Uig. III: 84;²⁸, AYS VI *ana*: karininiñ anası beş yüz kuvragları birlä → cf. 0629²⁹, AYS X *ana*: ıg toğup kanıp anası yeti änüki ymä → cf. 614³⁰, USp *ana* → cf. 55;³¹, Suv. *ana* ata 'mother father': *jarlıqancuči köñüllüg ana ata* → cf. Suv.: 551;³²]; [Kar. DLT *ana*³³ → cf. DLT I: 93-12³⁴, KB *ana*: oğul kız sebebı ata ol ana/ kılnıç artasa ya itilse yana → cf. 1486³⁵, RKT *ana*: Tañrı çığardı sizlerni analarınıñ ıarınlarındın → cf. 30/71a³⁶, AH *ana*: ata bir ana bir uyalar bu ıalğ → cf. 291³⁷, TİEM *ana*: ziyan kılnımas ana oğlanı birlä tağı ymä tuğrulmas anar oğlanı birlä miräş alıglı üzä anıñ mänizlig → cf. 29r2³⁸, *Yaratılmış yaratılmadı bälğürtmämimiz üçün silärkä, tutar miz ana oğulçanı içindä nätäg tiläsä miz atalmış* → cf. 242v/5³⁹]; [Khw. Muh. *ana* → cf. 85, 86-87, 143⁴⁰, Qur'an Comment. *ana*: musa anası unamadı →

¹⁸Sevortyan, *Etimologičeskij Slovar' Tyurkskix Yazıkov* (Obşetjurkskij i Mectjurkskij Osnovı Na Glasniye), Vol. I, 278.

¹⁹Hatice Şirin, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 347.

²⁰Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 46.

²¹Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien, Neubearbeitung- II. Nomina-Pronomina Partikeln, Band 1: a – asvık* (Franz Steiner Verlag, 2015), 142.

²²Tümer Karaayak, *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 141.

²³Şinasi Tekin, *Maytırsimit Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram* (Burkancılığın Vaibhāşika Tarikatine Ait Bir Eserin Uygurcası) (Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976), 116.

²⁴Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk – Giriş, Metin ve Dizin* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 538.

²⁵Wilhelm Bang ve Annemarie von Gabain, *Türkische Turfan-Texte III* (Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1930), 192.

²⁶G. R. Rachmeti ve W. Eberhard, *Türkische Turfan-Texte VII* (Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1936), 41.

²⁷Zemire Gulcalı, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 96.

²⁸F. W. K. Müller, *Uigurica III Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII)* (Verlag Der Akademie Der Wissenschaften, 1922), 84.

²⁹Özlem Ayazlı, *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012), 111.

³⁰Zemire Gulcalı, *Altun Yaruk Sudur X. Kitap* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 186.

³¹Wilhelm Radloff, *Uigurische Sprachdenkmäler* (Verlag Der Akademie Der Wissenschaften Der USSR, 1928), 262.

³²Cf. → Nadelyayev et al., *Drevnetyurkskij Slovar'*, 43a.

³³In his work, Mahmud states that the Khotanese and Kenchaks changed the letter elif at the beginning of a word to 'h' and that these people cannot be considered Turkic because they use a letter that does not exist in the Turkic language. For example, the Turks call 'ana' as 'ana', while the Khotanese and Kenchaks call 'hana' [DLT I: 32-29 → cf. Besim Atalay, *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 32].

³⁴Atalay, *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri*, 93.

³⁵Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1979), 166.

³⁶Aysu Ata, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi - Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin-* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 216.

³⁷Reşid Rahmeti Arat, *Atebetül-Hakayık* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006), 63.

³⁸Abdullah Kök "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi [TİEM 73 1v-235v/2] (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)". (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 26, Ulusal Tez Merkezi (141355).

³⁹Suat Ünlü, "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi [TİEM 235v/3-450r7] (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)". (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004), 49, Ulusal Tez Merkezi (144348).

⁴⁰Aptullah Battal, *İbni-Mühennâ Lûgati* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 10.

cf. 29b, 36⁴¹, NF *ana*: *Yâ Resûlallâhi, ana haqqı neteg turur? Tédiler erse, Peyğambar 'as aydı* → cf. 283-11⁴², KE *ana*: *Aydı bir kün: ey ana aygıl meniñ tañrım kim ol/ Aydı: men-men, kel seniñ kim, têtü sorğan İbrâhim* → cf. 37v11⁴³, ME *ana*: *oğlan toğurttı qarabaşğa, oğlan anası kıldı qarabaşnı huydı dârûnı ağızına* → cf. 41-3⁴⁴, HŞ *ana*: *mücerred tutsa birmese anamnı* → cf. 2209⁴⁵, MM *ana*: *ana birle beytû'l-ğarâm içre êr* → cf. 162/3⁴⁶; [Kip. Houts. *ana*⁴⁷, CC *ana*: *erden ana mariamdan ten alıp kişi bolup turur pont pilat* → cf. CC II: 74b/8⁴⁸, GT *ana*: *men ayttım iy uzun yaşlı ana kil* → cf. 271/10⁴⁹, TZ *ana* → cf. 3b-11⁵⁰, KK *ana* → cf. 53b/8⁵¹, KF *ana*: *oğlan anası kıldı hatunnı* → cf. 138b/3⁵², Kİ *ana* → cf. 23⁵³, İM *ana*: *Tağı ana tağı atanıñ atası tağı ananıñ anası kayu cihetdin bolsa bolsun ata kibi-turur ya'nı uluğ ata érenler cihetinden tağı hatunlar cihetinden néçe yoğaru barsa ata menzilesinde turur* → cf. 458a/4⁵⁴, BV *ana*: *anası asıl 'arabî aţ bolğay anar 'atıñ dirler ammâ ol* → cf. 6a/13⁵⁵, BM *ana* → cf. 9/2⁵⁶; KFT *ana*: *ya eyidse, sen anañ qardaşınun oğlusun dise* → cf. 392a/29⁵⁷; [Chag. SD *ana*: *Keyikniñ oğlağı qalsa yazıda 'adlıñdin/ İginge kötrüp anasıñge yitkürür dırğam* → cf. BM 9a-213⁵⁸, LD *ana*: *ay peri yüzlüğ hezârân âferin/ sizge süt birgen uşol anaya* → cf. G149 (75b)-373⁵⁹, BN *ana*: *Mirzâlarınñ ana, égeçi, siñli ve haramları ve hazâyını tamam Qal'a-ı İhtiyârû'd-dînda édi, kim Ala Qorğangâ maşhûrdur* → cf. 205b/5⁶⁰, DA *ana*: *beyânıda turur on birinçi bâb emir-i ma'rûfniñ beyânıda turur on ikkinçi bâb ata ana ferzendni boynundaki haqq ata ana boynundaki beyânıda turur* → cf. 1b/3⁶¹, FN *ana*: *bu tayıfa anasını qarnıda qalem-i şeqâvet yazılğan ve bed-bahtlıqnı mühri basılğan mişl-i qara taşnı haqqı ki (...)* → cf. 41a/1⁶², MK *ana*: *ata mirâşı ve ana süti dik helâli bolğay* → cf. 12b/5⁶³, TEH *ana*: *ehli bir künni ta'yin kıldılar kim ol kün ol mübarek zât ata püştidin ana qarnığa intikâl kılipdur* → cf. T698a5⁶⁴, TT *ana*: *ni'met bula ve eger ana arşlanğa hatun tig yaqın kıldı* → cf. 72b/8⁶⁵, MN *ana*: *yaman sakınç sakınmas biz kine tutmas biz gaybet sözlemes biz ata anamıznı aziz* → cf. 68r/9⁶⁶, PavC *ana*⁶⁷ (37)].

⁴¹A. K. Borovkov, *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı* (XII-XIII. Yüzyıllar), Translated by Halil İbrahim Usta and Ebülfez Amanoğlu (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002), 49.

⁴²János Eckmann, *Nehcü'l-Ferâdis Uşmaqların Açuç Yolu I. Metin II. Tıpkıbasım*, Published by Semih Tezcan and Hamza Zülfikar (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 196.

⁴³Aysu Ata, *Kısaşü'l-Enbiyâ I (Peygamber Kıssaları) Giriş-Metin-Dizin* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 91.

⁴⁴Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi ile Tercümesi Şuşter Nüshası* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), 38.

⁴⁵Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri* (Türk Dil Kurumu Yayınları), 309.

⁴⁶Recep Toparlı and Mustafa Argunşah, *İslâm Mu'înü'l- Mürîd* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), 115.

⁴⁷M. Th. Houtsma, *Ein Türkisch-Arabisches Glossar* (E. J. Brill, 1894), 55.

⁴⁸Mustafa Argunşah and Galip Güner, *Codex Cumanicus* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 324.

⁴⁹Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Gülistan Tercümesi* (Kitâb Gülistan Bi't-Türkî) (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 135.

⁵⁰Besim Atalay, *Ettuhfet-Üz-Zekiyye Fil-Lûgat-İt Türkîyye* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1945), 6.

⁵¹Recep Toparlı, M. Sadi Çögenli and Nevzat H. Yanık, *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabtî'l-Lûgati't-Türkîyye* (Türk Dili Kurumu Yayınları, 1999), 58.

⁵²Emin Eminoğlu, *Kitâbü'l-Ef'âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük* (Akçağ, 2011), 135.

⁵³Ahmet Caferoğlu, *Kitâb Al-İdrâk Li-Lisân Al-Atrâk* (İstanbul Evkaf Matbaası, 1931), 4.

⁵⁴Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 334.

⁵⁵Mehmet Emin Ağar, "Baytaratü'l-Vâzih: İnceleme-Metin-İndeks" (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1986), 8, Ulusal Tez Merkezi (357924).

⁵⁶Ananiasz Zajaczkowski, *Słownik Arabsko-Kipczacki, Bułgat Al-Muštâq Fi Luğat Al-Türk Wa-L-Qifzâk* (Pantswowe Wydawnictwo Naukowe, 1958), 7.

⁵⁷Mehmet Emin Ağar, "Kitâbu Fi'l-Fikh Bi-Lisani't-Türkî: İnceleme-Metin-Sözlük" (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1989), 854, Ulusal Tez Merkezi (9091).

⁵⁸Kemal Eraslan, *Mevlâna Sekkâkî Divanı* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), 142.

⁵⁹Günay Karaağaç, *Mevlânâ Lutfî Dîvânı* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 269.

⁶⁰Mesut Şen, "Gazi Zahirüddin Muhammed Babur 'Baburname' Giriş-Metin (Kâbil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin" (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1993), 103, Ulusal Tez Merkezi (30615).

⁶¹Kutlugjon Sultanbek, "Dürrü'l-Acâyib: Dil Özellikleri-Metin-Dizin" (Doktora tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2022), 44, Ulusal Tez Merkezi (751987).

⁶²Recep Yürümez, "Çağatay Şairi Harâbâtî'nin Fakr-Nâmesi: İnceleme, Çeviriyazı, Dizin, Ek Dizin, Tıpkıbasım" (Doktora tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2020), 179, Ulusal Tez Merkezi (648775).

⁶³Zuhal Kargı Ölmez, "Mahbûbu'l-Kulûb: İnceleme-Metin-Sözlük" (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1993), 98, Ulusal Tez Merkezi (26898).

⁶⁴Ayşehan Deniz Abik, "Ali Şîr Nevâyî'nin Risâleleri -Tarih-i Enbiyâ ve Hükemâ, Tarih-i Mülûk-i Acem, Münşeat- Metin-Gramatikal İndeks-Sözlük" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1993), 82, Ulusal Tez Merkezi (25997).

⁶⁵Şükrü Baştürk, "Tüş Tabirnamesi: İnceleme-Metin-İndeks" (Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008), 181, Ulusal Tez Merkezi (231194).

⁶⁶Abdullah Mert, *Uygur Harflî Mi'râc-Nâme: Giriş-Metin-Aktarma-Dizinler-Tıpkıbasımlar* (Palet Yayınları, 2023), 95.

⁶⁷Pavet de Courteille, *Dictionnaire Turk-Oriental* (A L'imprimerie Impériale, 1870), 37.

1.3. Usage in Modern Turkic Dialects

ana ~ ene: [Krg. *ene*⁶⁸, *ana*⁶⁹; KKlp. *ana*⁷⁰, *ene*⁷¹; Bashk. *ana/ ine*⁷²; KBalk. *ana/ anay*⁷³; Kum. *ana*⁷⁴; Tat⁷⁵. *ana*⁷⁶, *eni*⁷⁷; Kry. *ana*⁷⁸; Nog. *ana*⁷⁹; Uzb. *ona*⁸⁰ → cf.⁸¹; MUyg. *ana/ ene*⁸²; Alt. *ene*⁸³; Khak. *ana/ ene/ ine*⁸⁴; Az. *ana*⁸⁵; Gag. *ana*⁸⁶; Turkm. *ene*⁸⁷; Rus. *mama, мамь*⁸⁸ 'mother'].

1.4. Status of the Word in Oghuz Turkic

The word was widely used in Oghuz Turks. In *Bahşayış Lüğati*, an interlinear Old Oghuz translation of an Arabic-Persian thematic dictionary, the word *ana* is used in the sense of 'mother': *ananuñ kız kıardaşı, er, 'avrat/ hayın ata, hayın ana, güyegü/ dul 'avrat, ere verilmiş, ögey ata, ögey ana* → cf. BL: 6a-1, 2, 3⁸⁹. In Dede Korkut Tales, one of the main works of Oghuz Turkic, the use of 'mother' is frequently encountered with the same meaning: *Ağzuñ kırisun ana, dilün çürisün ana/ Ana haqqı Tanrı haqqı degülmisse-y-idi* → cf. DK: 28^{b-790}, *Babama vēr dēdüm, cān vermedi/ anama vardum, cān vermedi* → cf. DK: 85^{a-991}. In his study, Kuktaş shares the information that the word 'mother' is used 128 times in Dede Korkut texts⁹².

In addition to the Dede Korkut Tales, the word is widely used in the texts of other periods of Old Anatolian Turkic, which constitutes the first phase of Oghuz Turkic as a written language: *Ne ata ne anaya söyler idi/ Düni günü zāriliğ eyler idi* → cf. SNeV: 712⁹³, *Fidjdür saña işbu hamusu māl/ Ananuñ südi bigi olsun helāl* → cf. SNeV: 4406⁹⁴, *Eyā 'ārif beyān it bu peyāmı/ Aşıl didügün ata mı ana mı* → cf. BH: 25b/8⁹⁵, *Hağ Tanrı te'ālā*

⁶⁸K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, Translated by Abdullah Taymas (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 332; A. Akmatliyev et al., *Kırgız Tilinin Sözdüğü* (Avrasya Press, 2010), 1428; Güzlura Cumakunova, *Türkçe-Kırgızca Sözlük* (Kırgız-Türk «Manas» Universitetinin Basımları, 2005), 65; Ekrem Arıkoğlu et al., *Kırgızca-Türkçe Sözlük I (A-I)* (Kırgızistan-Türkiye «Manas» Universitetinin Basması, 2017), 881.

⁶⁹Ceembay Mukambayev, *Kırgız Tilinin Dialektolojikal Sözdüğü* (Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, 2009), 112; Akmatliyev et al., *Kırgız Tilinin Sözdüğü*, 93; Arıkoğlu et al., *Kırgızca-Türkçe Sözlük I (A-I)*, 101.

⁷⁰Ceyhun Vedat Uyğur, *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 25; Nikolay Aleksandroviç Baskakov, *Qaraqalpaqça-Rusça Sözlük* (Şet Til Häm Milliy Sözlükler Mämlket Basması, 1958), 42; R. Esemuratova et al., *Qaraqalpaq Tilining Tüsindirme Sözligi Tom: I (A-B)* (Qaraqalpaqstan Basması, 1982), 86.

⁷¹Uyğur, *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*, 136; Baskakov, *Qaraqalpaqça-Rusça Sözlük*, 192; A. Turabaeve et al., *Qaraqalpaq Tilining Tysindirme Sözligi Tom: II (G-K)* (Qaraqalpaqstan Basması, 1984), 115.

⁷²Murat Özşahin, *Başkurt Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 32, 252.

⁷³Ufuk Tavkul, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 74.

⁷⁴Çetin Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 34.

⁷⁵The word continues to be used in Tatar dialects in the forms *anay, änaw, äniy, inä, inäy, an'iy, änä, änäy* → cf. Yong Söng Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* (Simurg, 1999), 119.

⁷⁶Fuat Ganiyev et al., *Tatarça-Törekçä Sözlük* (İnsan Nəşriyati, 1997), 28.

⁷⁷R. Ehmetyanov et al., *Türkçe-Tatarca Sözlük*, Translated by Mustafa Öner (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), 33.

⁷⁸Tülay Çulha, *Karaycanın Kısa Söz Varlığı: Karayca-Türkçe Kısa Sözlük* (Kebikeç Yayınları, 2006), 44.

⁷⁹Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 119.

⁸⁰The word is also used in the dialects of Uzbek as 'ana, āna, ānā, ānā, enā, ēnā, iēnā, inā, ōna, yenā, yēnā' → cf. Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 119.

⁸¹S. F. Akabirov et al., *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati Tom: I (A-P)* (Moskva Rus Tili Nashriyoti, 1981), 537; S. F. Akabirov et al., *O'zbekcha-Ruscha Lug'at* (Xorijiy va Milliy Lug'atlar Davlat Nashriyoti, 1959), 304; A. Azizov and Z. Rizaeva, *O'zbekcha-Ruscha Lug'at* (O'qituvchi, 1989), 134.

⁸²E. N. Necip, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Translated by İ. Kurban (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 12, 113.

⁸³Emine Gürsoy Naskali and Muvaffak Duranlı, N. A. Baskakov ile T. M. Toşçakova'nın 'Oyrotsko-Russkiy Slovar'ından Genişletilmiş Altayca-Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 90; Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 119.

⁸⁴Ekrem Ankoğlu, *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük* (Akçağ, 2005), 42, 123, 219.

⁸⁵Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü Cilt 1 (A-K)* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 166.

⁸⁶G. A. Gaydarci et al. *Gagauzko-Russko-Moldavskiy Slovar* ('Sovetskaya Entsiklopediya' izdatel'stvo su Editura 'Enciclopedia Sovietică', 1973), 47.

⁸⁷Talat Tekin et al., *Türkmence-Türkçe Sözlük* (Simurg, 1995), 201.

⁸⁸E. M. Mustafayev and V. G. Şçerbinin, *Rusko-Turetskiy Slovar* (Izdatel'stvo 'Sovetskaya Entsiklopediya', 1972), 385, 390.

⁸⁹Fikret Turan, *Bahşayış Lüğati* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 56.

⁹⁰Mustafa Sinan Kaçalin, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 59.

⁹¹Kaçalin, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, 127.

⁹²Melih Kuktaş, "Dede Korkut Kitabında Akrabalık Adlarının Sıklıkları" *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8, no. 20 (2019): 4.

⁹³Özkan Cığa, "Süheyl ü Nev-Bahâr: Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin" (Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2013), 66, Ulusal Tez Merkezi (357651).

⁹⁴Cığa, "Süheyl ü Nev-Bahâr", 354.

⁹⁵Vahit Türk, *Bahrül-Hakâyik: Giriş-Metin-Dizin* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), 100.

buyruğın yerine getürdün, ata ana haqqın dağı bilmek vacibdür → cf. KN: 10a/13⁹⁶, *Buğrâd hekim eydür ol ki anadan şağır toğmuş ola aña çare olmaz ammâ ol ki şonradan şağır ola* → cf. MŞ: 51a/9⁹⁷, *bu kuvvetile ol şu ana rahminde kuvvet bağlar belürür* → cf. TM: 20a-D⁹⁸, *Ve kendünün ana bir qardaşı var-ıdî İsmâ'il adlı* → cf. TİK: 4b/18⁹⁹, *Atasıyla anasın bilür hemîn/ Bu kamu endişelerden ol emîn* → cf. GN: 1178¹⁰⁰, *Oglan eydür evvel ata anadur/ Kendü oğlını kim eylük sanadur* → cf. MT: 977¹⁰¹.

The word was also used with the form 'ana' in Ottoman Turkic, which constituted the second phase of Oghuz Turkic as a written language: (15th century) *Yedi atâyla dört anaya verdi izdivâc/ Kim doğa üç oğul hayavân ma'den ü nebât* → cf. ŞD: Mus. I 1/3¹⁰², *Anadan doğma olur her kim gelirse katuña/ Bârekallâh ey bu gün her derde dermân Kapluca* → cf. NBD: 473/7¹⁰³, (16 th century) *Dâg-ı gamun yürekde iken dogdum anadan/ Kan aglamakda 'ayn-ı şekâyık degülmüyem* → cf. HD: G382/4¹⁰⁴, *Ana ata kavm u qardaş ehl-i 'ışk kayda imiş / Nâm u neng ü cân u başdan geçmeyen bizden degül* → cf. HaD G.: 217/2¹⁰⁵, (17th century)¹⁰⁶ *On kızı var bir añanuñ nedür ol turfe lügaz/ Onu da olmadadur mâderine cândan* → cf. YND: Lügaz 9/1¹⁰⁷, *Sadedinde iken üç biñ 'aded ma'sûmların üç biñ 'aded babaları ve üç biñ 'aded anaları ki herbiri ciğerpârelerinden* → cf. EÇS: 22:12¹⁰⁸, (18th century) *Atan anan senin var ise mihir ü mâhdır cânâ/ Ki bir bakışta mihre bir bakışta mâha benzersin* → cf. ND: 30/4¹⁰⁹, *Ol duhterin anası perîdir/ Duhter sana cânla müşteridir* → cf. HA: 1766¹¹⁰.

In the Tarama Sözlük [Tarama Dictionary], the word 'ana' is not given directly in the sense of 'mother.' The word appears in the dictionary with different derivatives: *ana atası* 'grandfather who is the father of the mother,' *anadan doğmuş* 'born from the mother': *Ol kavm gerü İsa'ya geldiler bir anadan toğmuş* → cf. Leys. Ar. XV. 174, *analık* 'stepmother': *Ebnası ile akd-i uhuvvet eder midi/ Şeytanın olmasa zen-i dünya analığı* → cf. Sabit. XVII-XVIII. 177¹¹¹. While the word is given in the Türkçe Sözlük [Turkish Dictionary] with the article 'ana' and the meanings 'mother; female animal with offspring; a title of respect given to some women recognized as saints in religious terms; a respectful word of address to old women; benefinimet.'¹¹², it is also included in the Derleme Sözlük, which includes dialects of Turkish with different variants, such as 'ana (SMİKA), anaç (AAT), anni (EİA), ane (DA)¹¹³.

⁹⁶Enfel Doğan, *Qâbûs-Nâme* (Giriş-Notlar-Metin-Sözlük/ Dizin-Tıpkıbasım) (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), 93.

⁹⁷Zafer Önler, *Müntahab-ı Şifâ* (Giriş-Metin-Sözlük), (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 87.

⁹⁸Binnur Erdağı Doğuer, *Hekim Bereket- Tuhfe-i Mübârizi* (Metin-Sözlük) (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 52.

⁹⁹Abdurrahman Özkan, *Tarih-i İbn-i Kesîr Tercümesi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 318.

¹⁰⁰Kemal Yavuz, *Garib-Nâme I/1-1/2* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 81.

¹⁰¹Ebru Güvenen, "Mantık'u't-Tayr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini" (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016), 178, Ulusal Tez Merkezi (456657).

¹⁰²Mustafa İsen and Cemal Kurnaz, *Şeyhî Divanı* (Akçağ, 1990), 75.

¹⁰³Ali Nihat Tarhan, *Necatî Beg Divanı* (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 434.

¹⁰⁴Orhan Kılıçarslan, "Hayâlî Bey Dîvânı'nın İncelenmesi – Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü" (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2016), 386, Ulusal Tez Merkezi (457483).

¹⁰⁵Esmâ Güder, "Hatâyî Divanı Sözlüğü: Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük" (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, 2020), 164, Ulusal Tez Merkezi (628402).

¹⁰⁶Meninski also informs that the word was used in the 17th century Ottoman Turkic field as 'ana' with the meaning of 'mother' [F. M. Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium. Lexicon I: Turcicae, Arabicae, Persicae. Von Elif Bis Cyh.* (Simurg, 2000), 433].

¹⁰⁷Aslıhan Aslan, "Yahya Nazım Dîvânı I: İnceleme-Metin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük" (Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, 2022), 101, Ulusal Tez Merkezi (731317).

¹⁰⁸Zeynep Buçukcu, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin I. Cildinde Üslûp Özellikleri ve Eserin I. Cildinin Bağlamlı Dizin-İşlevsel Sözlüğü" (Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2023), 251, Ulusal Tez Merkezi (805855).

¹⁰⁹Muhsin Macit, *Nedim Divanı* (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2016), 271.

¹¹⁰Muhammet Nur Doğan, "Hüsn ü Aşk" T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, erişim 04 Ekim 2024, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78443/seyh-galib-husn-u-ask.html>

¹¹¹Tarama Sözlüğü I (A-B): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 122, 123.

¹¹²Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 117.

¹¹³Serdar Yavuz, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Akrabalık Adları" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23, no. 2 (2013): 75.

2. *apa*¹¹⁴ ~ *aba*

apa 'mother'¹¹⁵, *aba* 'mother'¹¹⁶ < ETü. *apa* 'ancestor, grandfather'¹¹⁷ [→ cf. (EDPT: 'aba/ *apa*¹¹⁸), (VEWT: 21b 'apa' //Karluk// ~ 'aba' // Oghuz//¹¹⁹), (DTS: 'aba', 'apa'¹²⁰), (ESTY I: 'aba', 'apa'¹²¹), (TMEN II: 'apa'¹²²), (TETTL I: 'aba', 'apa'¹²³)].

2.1. Interpretation of the Word

Clauson, in *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, states that words with different variations, such as 'aba, apa, ebe, and epe,' correspond to different kinship terms such as 'ancestor, grandfather, grandmother, father, mother, uncle, aunt, elder brother, elder sister' in today's Turkic dialects and analyzes these words. According to Clauson, the word *aba*¹²⁴ 'uncle' is a shortened form of the Mongolian *abaga*. For the earliest known forms, *apa* 'ancestor' and Oghuz *ebe* 'mother,' Clauson says that Kashgarli does not record this first word but that it appears in Kutadgu Bilig. At this early stage, it is often impossible to be sure whether the vowels in the word are thick or thin and whether the consonants are voiced or unvoiced. He also informs us that the Oghuz word *ebe* 'mother' was pronounced with -p- by Karluk Turkmens. The word was also used as 'ebe' in historical Kipchak and Ottoman Turkic texts¹²⁵.

A similar information is given by Räsänen in *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Based on Kashgarli's *Divanü Lûgat-it Türk*¹²⁶, Räsänen states that the Oghuz word *aba* 'mother' is used as *apa* in Karluk as a result of a b~p sound change. The word is used as Chagatai *apa* 'sister, aunt', Taranchi *apa* 'mother', Kazan-Tatar *äbî* 'grandmother, midwife', Crimean *äpä*, Karaim *äpä*, Ottoman Turkic *äbâ* 'midwife', Chuvash *appa*¹²⁷.

In *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, the word *apa* is primarily discussed in the context of related languages within the Altaic language community. Although it is hypothetical, it is given that the word is used in Proto Tungusic with the form **apa* in the sense of 'grandfather, uncle', while the word is used in Proto Mongolian with the form **ab[u]* in a similar sense (father, uncle). In Middle Mongolian, *abaqa* is used. In the Proto-Turkic period, the word was also used as **apa* (**appa*), which means 'father.' In the Middle Turkic period (Orkh., OUig.), the word was used as *apa* in the sense of 'ancestor, forefather,' and in the Karakhanid and Kipchak fields as *apa* in the sense of 'father, ancestor, bear.' In today's Turkic dialects, the usage is given as follows: Tur. *aba*; Az. *aba* (dial.); Turkm. *aba* (dial.); Sal. *aba, apa*; Tat. *aba* (dial.); Bashk. *apa* (dial.); Krg. *aba*; KBalk. *appa, aba*; SUygh. *awa*; Khak. *aba*; Oyr. *aba* 'father, bear'; Tuv. *ava*; Chuv. *oba* 'bear'¹²⁸.

In line with the information in the etymological dictionaries, it is noteworthy that the word *apa* is an expression of kinship used for both men and women. While the word was used in the inscriptions in

¹¹⁴The word 'apa' is also used in Kazakh to mean 'sister, grandmother,' cf. → Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, 47; Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi*, 91; Bayınkol Kaliyev, *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi* (Memlekettik Tildi Damıtuv Institutı, 2014), 52. Cf. → *apağay* 'sister' → G. Kaliyev, *Kazak Tiliniñ Aymaktık Sözdigi* (Arıs, 2005), 64.

¹¹⁵Koç et al., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, 47; Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi*', 91.

¹¹⁶Vâli et al., *Qazaq Sözdigi 'Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi*', 17.

¹¹⁷Wilkens, *Handwörterbuch des Altugurischen: Altugurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*, 55.

¹¹⁸Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 5a.

¹¹⁹Räsänen, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, 21b.

¹²⁰Nadelyayev et al., *Drevneturkskiy Slovar'*, 1a, 47b.

¹²¹Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov* (Obşetyurkskiy i Mectyurkskiy Osnovı Na Glasniye), Vol. I, 54, 158.

¹²²Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band II*, 412.

¹²³Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Vol. I, 198, 410.

¹²⁴*aba* (Mog.): father; grandfather, (more as an expression of affection) father → Ferdinand D. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, Translated by Günay Karaağaç (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 32.

¹²⁵Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 5a.

¹²⁶In his work, Kashgarli Mahmud states that the -b- sound in the word *aba*, which is an Oghuz usage, is pronounced with -p- by Karluk Turkmens (DLT I: 86-11 → cf. Atalay, *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri*, 86).

¹²⁷Räsänen, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, 21b.

¹²⁸S. A. Starostin et al., *An Etymological Dictionary of Altaic Languages I-III* (Brill, 2003), 310.

meanings, such as 'ancestor, grandfather' and at the same time 'a title of respect', as seen in the testimonies below, it has transformed into a kinship expression used for women over time.

Doerfer, in his work *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, states that the word was also used for men in the early periods of the Turkic language and that this usage has survived to the present day. However, the word was also used for women in an earlier period of Turkic and this usage became more dominant over time¹²⁹. Gömeç's views are worth noting. Gömeç stays that the idiom, which is usually seen together in the form of *eçü-apa* in these old texts, is called 'ancestor,' but if we accept the similarity of 'eçi' or 'eçü' with 'eçe' or 'ece,' it is possible that there is a female meaning here. In that case, the expression *eçü-apa*, which means 'ancestor, forefather,' likely refers to all deceased male and female ancestors¹³⁰. Gömeç's views are noteworthy. Our approach on this issue is that the expansion of the meaning of the word *apa*, that is, using the word as a term for female kinship, probably coincides with a period before the inscriptions. Considering the superior status of women in Turkic society at the time, the term *eçü-apa* in Old Turkic texts may have been used to mean both male and female ancestors. Radloff, in his *Uigurische Sprachdenkmäler*, also takes the word *apa* to mean 'elder sister': *apam ölgän ärgändä pitik* 'after my sister died' → USp:₁₂₂¹³¹. This example is important as it shows that the word *apa* was also used in the Old Uighur Turkic field in the sense of 'older sister.' Another example where the word is used in the sense of female kinship term (elder sister) in Old Uighur Turkic texts is found in *Türkische Manichaica aus Chotscho: ning äčäsi apası süzük* 'Bruder und ältere Schwester, die lautere'¹³². The *Uigurisches Wörterbuch*, on the other hand, states that the word is used in all Uighur documents with clear context to indicate male persons, and *apa* is given in *Großvater, männl. Vorfahre* 'grandfather, ancestor, forefather' and in *Eigennamen oder Titeln* 'in proper names or titles'¹³³.

Radloff's *Uigurische Sprachdenkmäler* is based on late civilian texts in the Old Uighur Turkic field. These texts coincide with the texts of the Karakhanid Turkic field, and it is possible that the word *apa* was also used as a female kinship term (sister) in this period. When the works of the Karakhanid period, especially *Divanü Lûgat-it-Türk*, are analyzed, it will be seen that the word *apa* / *aba* is also used as a female kinship term in Turkistan geography. However, *Türkische Manichaica aus Chotscho* is based on the early periods of Old Uighur. The use of the word *apa* in the meaning of 'sister' in this period leads us to think that using the word as both a female and male kinship term dates back to a period before the inscriptions of Turkic, as mentioned above. The word *apa* also appears in the Yenisei Old Turkic Grave Inscriptions¹³⁴. There are different opinions on the meaning of the word. For example, in the phrase *tört oğlanım bar üčün bänkümin [tikti]/ külüg apa bän* (cf. → E-20 'Çaa-Höl VIII'), Kormuşin says that Malov translates the line *külüg apa bän*

¹²⁹Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band II, 412.

¹³⁰Saadettin Yağmur Gömeç, "Kök Türkçe Belgelerdeki Bazı Akrabalık İsimleri", *Tarih-Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi* 173, no. 5 (2001): 45.

¹³¹→ cf. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band II, 412.

¹³²A. Von Le Coq, *Türkische Manichaica aus Chotscho I* (Verlag der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1911), 22₃.

¹³³Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien, Neubearbeitung- II. Nomina- Pronomina Partikeln*, Band 1: a – asvık, 208.

¹³⁴There are different opinions about the dating of the Yenisei Inscriptions, which were erected along the Yenisei River in the present-day Khakassia and Tuva regions, i.e., along the Yenisei River, since there is no date on the inscriptions. In this regard, Aydın analyzed in detail around 170 inscriptions, of which texts are available, and focused on the narratives that may evoke a date record in the inscription texts. In the dating of the inscriptions, Aydın says that clues can be obtained from the names of people, the names of tribes and people mentioned in the inscriptions, stamps, and whether the inscriptions were erected by the people of that region or by the beys and governors of the Eastern Turkic Khaganate II. For example, the study cites Bazin [(→ cf. L. Bazin, *Les Systèmes Chronologiques Dans Le Monde Turc Ancien* (Akadémiai Kiadó, 1991), 96] who states that the Altın-Köl II (E 29) Inscription may have been erected between 840 and the IXth century based on the phrase in line 7 of the Altın-Köl II (E 29) Inscription: *er erdem üčün töpöt kanka yalavaç bardım kelmedim* 'I went as an envoy to the Tibetan khan for my manhood heroism (but) I did not return.' Similarly, Aydın states that in line 7 of the Ilyme I (E 73) Inscription, in the sentence *teñr-i elimke er erdemim üčün uyğur kanda berü kel[tim]* 'I came back to my holy land from the Uighur kagan for my manhood heroism', it is stated that the inscription was visited the Uighur kagan. In this case, it is out of the question that the inscription was written and erected before 745. Aydın, in the 3rd line of the Uybat VI (E 98) Inscription, the sentence *orkon yerini <al>dokda azıglıg toğuz teg tirig beg esiz* 'When you took the Orkhon land, you were like a notorious (wild) pig (you were). Your lord was Tirig (was). What a pity!' Based on this sentence, he states that there is a strong possibility that the inscription points to the date 840 when the Kyrgyz conquered the Orkhon region, and in this case, it is unthinkable that the Uybat VI (E 98) Inscription was written and erected before 840 [Erhan Aydın, "Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihendirilebilir?" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, no. 2 (2012): 166-167].

as 'I am the famous father', but that the epitaph in question was dedicated to the memory of a woman. The brevity of the text and the odd reason given for the erection of the monument, 'because he had four sons,' indicate that the inscription was erected for a woman. According to Kormuşin, the monumental inscription in honor of a man was not erected for such a strange reason but in recognition of the man's high position in his society and his services for the sake of his state and his sovereign. It is likely that this inscription was erected because of the high position of women in society and the great importance of their children¹³⁵. Kormuşin notes that in E-11, *tör apa içräki bän jägirmi jaşda alinmıšım qunčujım-a buña adırıldım-a äsizim-ä kün-ä aja azıdım-a* (cf. → E-11 'Begre') that *Tör Apa* is the name of the ruler whom the deceased served as *içräk*, and that if we take into account that the term *apa* is used against women, then the *Tör Apa* in question is most likely a female ruler¹³⁶. Kormuşin also transcribes the line *qujdaqı qunčujımğa adırıldım apam-a* from E-6 as 'I left his wife in [my owner's] room. Oh, my sister!' and gives the word *apa* as 'sister' (→ cf. E-6 'Barık II')¹³⁷. The word *apa* in the same lines is interpreted differently by Erhan Aydın. Aydın renders the word *apa* in E-6 as 'ancestor': *kuydaki kuñçuyumğa adırıldım apam a* 'I left my wife in the oba, O my ancestors!'¹³⁸. Aydın states the word *apa* in the expression *tör apa* in E-11 as a title qualifier rather than a title, considering *apa tarkan*¹³⁹ in the Tonyukuk Inscription¹⁴⁰. Orkun, in line with Kormuşin, translates the word *apa* in the line *kuydaki kuñçuyumğa adırıldım apama* in Yenisei Inscriptions E-6 (→ cf. Barık II) as 'sister': 'I left my princess in the village, my sister'¹⁴¹. In E-11 (cf. → Begre), Orkun gives the word *apa* in *tör apa* as a title name¹⁴².

In *Divanü Lûgat-it-Türk*, one of the main works of the Karakhanid Turkic field, the word is given in three forms: 'aba' in the Oghuz dialect meaning 'mother', 'apa' in the dialect of Karluk Turkmens, and 'aba' in the Tubut dialect meaning 'father' → cf. DLT I: 86-12¹⁴³. Karahan's¹⁴⁴ and our opinions about the word 'aba' meaning 'father' being a word belonging to the Tubut dialect are given in the footnote section of our study. In *Kutadgu Bilig*, which constitutes the first known great work of Turkish-Islamic literature in the field of Karakhanid Turkic, using the word 'apa' this time means 'Adam, human'¹⁴⁵: *apa oğlanı körse arqış sanı/örüg turğu bolmaz örügler hanı* → cf. KB: 1386¹⁴⁶. In *Kutadgu Bilig*, using the word in the sense of 'Adam, human being' rather than male or female kinship is important. With this usage, a second meaning other than the meaning of kinship was probably attributed to the word. In the works of the Altınordu-Kipchak period, the word is also used in the form of *aba/ äbä* and the sense of female kinship, as can be seen in the examples below. In particular, in *Kitāb Bulğat-ul-Muštāq fī Luğati't-Türk we'l-Kıfçaq*, the word (*äbām*) is explained by Zajäczkowski as 'tęcza → Virgin Mary's sash, ebem's sash, rainbow,' indicating that the word may have undergone an expansion of meaning in this field¹⁴⁷. The word continued to be used as the name of both male and female relatives in Chagatai field works. For example, in *Tüş Tabirnamesi*, one of the works

¹³⁵İgor Valentinoviç Kormuşin, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları, Metinler ve İncelemeler*, Translated by Rysbek Alimov (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 214.

¹³⁶Kormuşin, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler*, 305.

¹³⁷Kormuşin, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler*, 232.

¹³⁸Erhan Aydın, *Yenisey Yazıtları* (Kömen Yayınları, 2015), 47.

¹³⁹Aydın cites references from *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (EDPT) and *Drevnetyurskiy slovar'* (DTS). Clauson states that the word *apa* has many different meanings in EDPT and then says that this title was used to meet the title of 'commander-in-chief' given by the Chinese for *apa tarkan* in the Tonyukuk Inscription (T 34) (→ cf. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, 5a-b). The DTS also gives the example of *apa tarkan* to indicate that *apa* is a title qualifier (DTS → cf. Nadelyayev et al., *Drevnetyurskiy Slovar'*, 47). Considering all these references and the examples in the Yenisei Inscriptions, Aydın states that it can be said that the word *apa* is used as a title qualifier (Aydın, *Yenisey Yazıtları*, 57).

¹⁴⁰Aydın, *Yenisey Yazıtları*, 56.

¹⁴¹Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994), III-62.

¹⁴²Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, III-71.

¹⁴³Atalay, *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri*, 86.

¹⁴⁴Akartürk Karahan, *Divānu Luğati't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 249.

¹⁴⁵Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig* (Kabalıcı Yayınevi, 2006), 1099.

¹⁴⁶Arat, *Kutadgu Bilig I: Metin*, 156.

¹⁴⁷Zajäczkowski, *Słownik Arabsko-Kipczacki, Bulğat Al-Muštāq Fī Luğat Al-Türk Wa-L-Qifzāk*, 10.

of the Chagatai Turkic field, the word is given as *apa* 'mother'¹⁴⁸. In his *Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy*, Radloff gives the word 'uncle, father, grandfather, older brother, ancestor, forefather.' The word (*aba*) is given in Chagatai and Ottoman Turkic as *der vorfahr* 'ancestor', *onkel von vatersseite* 'uncle from the father's side,' and in modern Teleut, Shor and Sagay dialects as *der vater* 'father,' *der grossvater* 'grandfather.' Radloff says that the word is also used in the sense of *der bär* 'bear'¹⁴⁹ in Khakas, Tuva and the northeastern dialects of Koybal and Sagay¹⁵⁰. The word usage in historical and modern Turkic dialects is given below with witnesses:

2.2. Usage in Historical Turkic Dialects

apa ~ aba: [Köktürk Insc. *apa*¹⁵¹ 'ancestor, forefather': *kişi oğlınıta üze (e)çüm (a)pam bum(i)n k(a)g(a)n ist(e)mi k(a)g(a)n ol(u)rm(i)ş* → cf. KT D 1¹⁵², *bod(u)n(u)g (e)çüm (a)pam törüsinçe y(a)r(a)tm(i)ş boşg[(u)r]m(i)ş* → cf. BK D 12¹⁵³, *apa* 'great (in titles)': *k(a)ñ(i)m türük bilge k(a)g(a)n ol(u)rtukınta türük (a)mtı b(e)gl(e)r kisre t(a)rduş b(e)gl(e)r kül çor b(a)şl(a)yu ul(a)yu ş(a)d(a)pıt b(e)gl(e)r öñre töl(i)s b(e)gl(e)r (a)pa t(a)rk[(a)n]* → cf. BKT G 13¹⁵⁴, Yenisei Inscriptions *apa* 'father; uncle; elder brother; grandfather; sister; mother; grandmother': *koydaki kunç(u)y(u)mga (a)dr(i)ld(i)m (a)p(a)ma* → cf. Ye: 6/4¹⁵⁵]; [Uig. *apa* 'ancestor, grandfather, forefather': *apa ata* 'ancestor'¹⁵⁶, *apa* 'grandfather, ancestor, forefather': *altmıšakka apamka ... berürmān*, 'in proper names or titles': *atam bay apa çāñši*¹⁵⁷, *apa* 'elder sister': *apam ölgān ārgāndā pītik* 'after my sister died' → cf. USp:₁₂₂¹⁵⁸, *apa* 'elder sister': *ning āčāsi apasī sūzūk* → cf. Man I: 22₃¹⁵⁹]; [Kar. DLT *apa/ aba*¹⁶⁰ 'mother' → cf. DLT I: 86-12¹⁶¹, KB *apa* 'Adam, man': *ne munluğ turur bu apa oğlanı/ tilek*

¹⁴⁸Baştürk, "Tüş Tabirnamesi", 210.

¹⁴⁹Yıldırım states that the word is also used in the meaning of 'bear' in the Kipchak Turkic field [Abdullah Yıldırım, "Yenisey Yazıtlarında Akrabalık Adları" *Journal of History School* 13, no. 46 (2020): 1768]. Similarly, Gülensoy shares the information that the word *apa*, which means 'ancestor, grandfather, grandmother, father, mother' in Old Turkic, was tabooed in Kipchak Turkic and used instead of the word 'bear'. In today's Kipchak dialects (Kazan-Tatar, Bashkir), the word is used in the meanings of 'sister, aunt' [Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü – Etimolojik Sözlük Denemesi- I (A-N)* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007), 72]. Similarly, in Khakas, the word *aba* is also used in the meaning of 'bear' [N. A. Baskakov and A. I. Inkişekova- Grekul, *Xakassko-Russkiy Slovar* (Ministerstvo Kul'tury SSSR Glavizdat Gosudarstvennoe Izdatel'stvo İnostrannykh i Natsional'nykh Slovary, 1953), 13].

¹⁵⁰Wilhelm Radloff, *Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy Tom Perviy -Versuch Eines Wörterbuchs Der Turk-Dialekte I* (Imperatorskaya Akademiya Nauk, 1893), 620.

¹⁵¹Gömeç states that the word 'apa,' which we encounter even further back than Kashgarli, namely in the Uighur and Root Turk eras, is generally used as both a military and administrative title. For example, *Apa Tarkan*, *Beçe Apa İçreki*, *Kul Apa Urungu*, *Çor Apa*, *Külüğ Apa*, among the military titles of Bilge Tunyukuk, *Inançu Apa Yargan Tarkan*, *Laçın Apa*, *On Apa*, *Öz Apa*, *Öz Apa Tutuk*, *Tör Apa İçreki*, *Yol Apa*, among the titles of the famous Köl Tigin, contain meanings, such as 'greatness, old age and respect' [Saadetin Yağmur Gömeç, "Divanü Lugat-İt-Türk'te Akrabalık Bildiren Terimler" *Tarih Araştırmaları Dergisi* XX, no. 32 (2002): 134].

¹⁵²Talat Tekin, *Orhon Yazıtları* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 24.

¹⁵³Tekin, *Orhon Yazıtları*, 54.

¹⁵⁴Tekin, *Orhon Yazıtları*, 68.

¹⁵⁵Şirin, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, 348.

¹⁵⁶Wilkens, *Handwörterbuch Des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*, 55.

¹⁵⁷Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien, Neubearbeitung- II. Nomina- Pronomina Partikeln, Band 1: A – Asvık*, 208.

¹⁵⁸→ cf. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band II*, 412.

¹⁵⁹Le Coq, *Türkische Manichaica Aus Chotscho I*, 22.

¹⁶⁰In his *Divanü Lûgat-it-Türk* (DLT), Kashgarli Mahmud also mentions the word 'aba' meaning 'father.' Mahmud states that the word is used in the Tibetan language and may have passed into Tibetan from the Arabic language and explains this as follows in his work: 'This word must have remained with them from the Arabic language because they are from the Thabit-sons. A man from Yemen fled to the Turkish country and Tibetans derived from this man' → cf. DLT I: 86-14 (Atalay, *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri*, 86). Karahan, on the other hand, citing Clauson, says that Kashgarli Mahmud's attribution of the word 'aba' in the Tibetan dialect to Arabic origin is not an accepted etymology (→ cf. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* 1972, 5a). In Karahan's words, the meaning of the word given in the Tübü record coincides with the oldest meaning that can be witnessed by written documents. In the DLT, it appears as a kinship name in three forms: 'aba' in the Tübü dialect meaning father; 'äbä' in the Oghuz dialect meaning mother; and 'äpä' in the dialect of the Turkmens of Karluklu (Karahan, *Divānu Luğat'it Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, 249). As Karahan reports, the fact that the word 'aba' given in the record of Tübü, which is consistent in meaning with the word 'apa' in the oldest records of Turkic, clearly proves that the word is a Turkic word, not an Arabic one. The word is also given by Räsänen in the *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen* (VEWT) with the form *aba* and the Tübü record. After giving the word with the Tübü record, Räsänen includes the uses of the word in Turkic dialects. The word is used as *vater*, *vorvater* 'father, ancestor' in Chagatai, Ottoman and Teleut, Shor and Sagay dialects, *Onkel vaterlicherseits* 'paternal uncle' in Chagatai, *älterer Bruder* 'older brother' in Kacha dialect, while it is also used as *bär* 'bear' in Sagay, Kacha and Koybal dialects. The word is also used in Mongolian and Korean, which are included in the Altaic language group and are related to Turkic, in the form *aba* and meaning *vater* 'father' (Räsänen, *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkischen Sprachen*, 1a).

¹⁶¹Atalay, *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri*, 86.

teg bulumaz tiriglig küni → cf. 1122¹⁶²]; [Kh. KE *ābā* 'ancestor, lineage, sect': *Yana bir rivāyetde 'ibāret-i Ādemdin turur, ābāsi turur tātadın ve ciddi ma'şiyetdin* → cf. 172v11¹⁶³]; [Kip. TZ *ebe* 'grandmother, midwife' → cf. 11a-11¹⁶⁴, KI *aba/ābā* 'mother, grandmother, it is attributed to the mother through affection' → cf. 7¹⁶⁵, BM *ābā* 'Virgin Mary's sash, my midwife's sash': *ābām āčkisin qoštu*¹⁶⁶ → cf. 3, 1¹⁶⁷]; [Chag. Seng. *ebe* → cf. 27v/5¹⁶⁸, *apa* → cf. 27v/6¹⁶⁹, NK *aba* 'uncle' → cf. 49¹⁷⁰, PavC. *aba* 'uncle'¹⁷¹, FHL *aba* 'uncle' → cf. 12b/4¹⁷², *apa* 'elder sister, sister' → cf. 18b/11¹⁷³, LÇT *aba* 'ancestor, father, great-uncle': *eyleyen yiti ataŋ çekmey ilik/ yiti abamız haşıda bendelik*¹⁷⁴, *apa/ āpa* 'elder sister, sister'¹⁷⁵, TT *apa* 'mother': *anası yā apası veyā ğayrı nikāhı haram olmış kimesnelerni hatun eyledi* → cf. 53a/12¹⁷⁶].

2.3. Usage in Modern Turkic Dialects

apa ~ aba: [Krg. *aba* 'uncle, style of addressing elders'¹⁷⁷, *aba* 'word of respect for elders, elder brother'¹⁷⁸, *aba* 'uncle'¹⁷⁹, *aba* 'address to older men, older brother or older uncle's children'¹⁸⁰; *apa* 'older nurse, mother'¹⁸¹, *apa* 'mother'¹⁸², *apa* 'mother'¹⁸³, *apa* 'mother'¹⁸⁴, *apa* 'mother; mother, aunt, generally used to address women in the place of mother'¹⁸⁵; KKlp. *apa* 'mother, sister'¹⁸⁶, *apa* 'mother'¹⁸⁷, *apa* 'mother'¹⁸⁸; Bashk. *apa* 'sister, aunt, older woman'¹⁸⁹; *apa* 'grandfather, elderly person, old man, uncle'¹⁹⁰; KBalk. *aba* 'mother, the word for addressing the child's mother and father'¹⁹¹; Kum. *aba* 'mother'¹⁹²; *abay* 'affectionate address to an old woman, grandmother'¹⁹³; *apaw* 'respectful address to an old woman, grandmother, woman'¹⁹⁴; *apay* 'grandmother (a polite way of addressing an old woman)'¹⁹⁵; Tat. *apa* 'elder sister, (dignified)

¹⁶²Arat, *Kutadgu Bilig I: Metin*, 129.

¹⁶³Ata, *Kıssaşü'l-Enbiyā I (Peygamber Kıssaları) Giriş-Metin-Dizin*, 334.

¹⁶⁴Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it Türkiye*, 20.

¹⁶⁵Caferoğlu, *Kitâb Al-İdrâk Li-Lisân Al-Atrâk*, 1.

¹⁶⁶Zajaczkowski gives the explanation of 'ābām' as 'tęczą' 'Virgin Mary sash, ebem sash, rainbow' (Zajaczkowski, *Słownik Arabsko-Kipczacki, Bulgat Al-Muštāq Fi Luġat Al-Türk Wa-L-Qifzāk*, 10). Al-Türk, on the other hand, in his study *Kitâb Bulgat al-Muštāq Fi Luġati't-Türk We'l Kifzāk*, has rendered the sentence 'ebem ečkisini koştur' (→ cf. BM: 9a/6) as 'the ebem rainbow, rainbow [my elder sister (mother, wise woman)] tied her goat' (Gulhan Abedalaziz Moh'd Jalal Al-Türk, "Kitâbu Bulġatu'l-Muštāk Fi Luġati't-Türki We'l-Kifzāk Üzerine Dil İncelemesi" (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2012), 57, Ulusal Tez Merkezi (293190).

¹⁶⁷Zajaczkowski, *Słownik Arabsko-Kipczacki, Bulgat Al-Muštāq Fi Luġat Al-Türk Wa-L-Qifzāk*, 10.

¹⁶⁸Gerard Clauson, *Senglax-A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdi Xan* (E. J. Gibb Memorial Series, New Series, 1960), 33.

¹⁶⁹Clauson, *Senglax-A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdi Xan*, 33.

¹⁷⁰Fikret Turan, *Çağatayca Manzum Sözlük -Nisâb-İ Kutbiyye-* (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 73.

¹⁷¹Courteille, *Dictionnaire Turk-Oriental*, 1.

¹⁷²Seyfullah Öztürk, "Fazlullâh Han Lügâti: İnceleme-Metin-Dizin" (Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020), 101, Ulusal Tez Merkezi (612591).

¹⁷³Öztürk, "Fazlullâh Han Lügâti", 117.

¹⁷⁴Hüseyin Durgut, "Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhâri, Lugat-i Çağatay ve Türkiye Osmanî (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu" (Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 1995), 21, 22, Ulusal Tez Merkezi (42555).

¹⁷⁵Durgut, "Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhâri, Lugat-i Çağatay ve Türkiye Osmanî", 24.

¹⁷⁶Baştürk, "Tüş Tabirnamesi", 164.

¹⁷⁷Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, 1.

¹⁷⁸Akmataliyev et al., *Kırgız Tilinin Sözdüğü*, 14.

¹⁷⁹Cumakunova, *Türkçe-Kırgızca Sözlük*, 61.

¹⁸⁰Arıkoğlu et al., *Kırgızca-Türkçe Sözlük I*, 18.

¹⁸¹Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, 36.

¹⁸²Mukambayev, *Kırgız Tilinin Dialektolojikalık Sözdüğü*, 118.

¹⁸³Akmataliyev et al., *Kırgız Tilinin Sözdüğü*, 103.

¹⁸⁴Cumakunova, *Türkçe-Kırgızca Sözlük*, 65.

¹⁸⁵Arıkoğlu et al., *Kırgızca-Türkçe Sözlük I*, 118.

¹⁸⁶Uygur, *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*, 26.

¹⁸⁷Baskakov, *Qaraqalpaqça-Ruşsa Sözlük*, 46.

¹⁸⁸Esemuratova et al., *Qaraqalpaq Tilining Tüsindirme Sözlüğü I*, 91.

¹⁸⁹Özşahin, *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, 34.

¹⁹⁰Özşahin, *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, 34.

¹⁹¹Tavkul, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, 59.

¹⁹²Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, 21.

¹⁹³Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, 21; Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121.

¹⁹⁴Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, 36; Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121.

¹⁹⁵Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121; Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, 36.

lady'¹⁹⁶; Nog. *aba*¹⁹⁷ 'mother'¹⁹⁸; Tuv. *ava* 'mother'¹⁹⁹; Uzb. (dial.) *apa, apay, âpa, âpay, âpâ, âpâ, âpâ* 'older sister, mother, grandmother, respectful address to women'; *âba, âbâ, âbâ* '(young) mother, older sister'²⁰⁰; *âpâ* Старшая сестра (older sister, elder sister), Почтительное обращение к женщине (a kind of respectful address to women)' → cf. URS: 305a²⁰¹; MUyg. *apa* 'mother'; *çoñ apa / kişik apa* 'aunt'²⁰²; Alt. *aba* 'father, mother, older sister, uncle, grandfather, grandfather's older brother'²⁰³; *abaş* 'grandfather'²⁰⁴; *abaay / abagay* 'wife's older brother, a form of address to a relative of the same clan'²⁰⁵; *abakay* 'wife, spouse'²⁰⁶; Khak. *aba* 'father'²⁰⁷; *abaa* 'older brother, older male'²⁰⁸; *abaañ / abaay* 'address word, older brother, address word for older males'²⁰⁹; Az. *aba* 'father, elder sister, older sister, a way of addressing older women or girls as an expression of respect'²¹⁰; *aba* 'forefather, ancestor'²¹¹; Gag. *abla* 'older sister, a respectful address to a young woman'²¹²; Turkm. *aba* 'отец, nana' (father)' → cf. TRS: 15a²¹³; *afa* (Truḥmen, Chowdur ag.) 'mother'²¹⁴; Chuv. *appa* 'elder sister' → cf. Chuv. Sözü. 5²¹⁵].

2.4. The Status of the Word in Oghuz Turkic

In Oghuz Turkic texts, the word is used as a female kinship term in the sense of *aba* 'mother' or 'grandmother, great-grandmother,' as Kashgarlı states. In the 14th-century work *Behcetü'l-Hadâik*, the word is used in the sense of 'mother': *Ümmü Seleme Peyğâmbere urağutı erdi. Bu rāzı Hüseyn bildürmiş degül erdi. Hüseyn aydur Yâ aba nişe ağılarsın maña aydu birgil* → cf. *Behcetü'l-Hadâik Fî Mev'izati'l-Halâik*, the other 150, Verse 22²¹⁶.

In the Tarama Sözlük [Tarama Dictionary], the word is given with two different meanings: 'mother' and 'grandmother.' In the Ottoman *Şer'iyye Sicilleri* (court records) of the 16th century, the word *aba* is used with the meaning of 'mother': *Vefat eden kahveci Mehmet bin Hızır'ın sağıyire Hatice'ye abası Zeynep bint Hacı Mustafa vasiy olup ...* → cf. Sic. A. XVI., 6, 206. For another meaning of the word, 'grandmother,' the Tarama Sözlük gives the example sentences 'Hasan ile Hüseyin'in ataları Aliye'l-Murtaza ve anaları Fatimete'z-Zehra, dedeleri Muhammede'l-Mustafa ve abaları Hadicete'l-Kübra'dır.' in the work titled *Şevahidü'n-Nübüvve Translation* from Persian by Bursalı Lâmiî Çelebi in the 16th century → cf. 1509²¹⁷. In Turkish, the word 'aba' is used in the meaning of 'elder sister, mother' in today's folk dialects²¹⁸.

In the Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Compilation Dictionary of Folk Speech in Türkiye], the word *aba* is used in different forms (e.g., *abaka, abalık, abu, and apa*) with the meanings of 'elder

¹⁹⁶Ganiyev et al., *Tatarça-Törekçä Sözlük*, 29.

¹⁹⁷In the footnote section of his study, Li notes that in *Nogayskiy yazık i yego dialekti* (1940), the word occurs in the forms *aba* 'sister; brother's wife; aunt' (p. 233), *abay* 'a form of addressing a sister or brother's wife; a form of addressing an aunt, a form of addressing a mother' (p. 233), and *apa* 'a form of addressing a sister or brother's wife' (p. 235) (Li, 1999, p. 121).

¹⁹⁸Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121.

¹⁹⁹Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121.

²⁰⁰Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121.

²⁰¹Karahan, *Divānu Lügati't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, 250.

²⁰²Necip, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 12, 14.

²⁰³Naskali and Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, 19.

²⁰⁴Naskali and Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, 19.

²⁰⁵Naskali and Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, 19.

²⁰⁶Naskali and Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, 19.

²⁰⁷Arıkoğlu, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, 24; Baskakov and Inkijekova-Grekul, *Xakassko-Russkiy Slovar*, 13.

²⁰⁸Arıkoğlu, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, 24; Baskakov and Inkijekova-Grekul, *Xakassko-Russkiy Slovar*, 13.

²⁰⁹Arıkoğlu, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, 24; Baskakov and Inkijekova-Grekul, *Xakassko-Russkiy Slovar*, 13.

²¹⁰Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1*, 13.

²¹¹Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1*, 13.

²¹²Gaydarci et al., *Gagauzko-Russko-Moldavskiy Slovar*, 23.

²¹³Karahan, *Divānu Lügati't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*, 250.

²¹⁴Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, 121.

²¹⁵Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü – Etimolojik Sözlük Denemesi- I*, 44.

²¹⁶Kamil Güzel, "Behcet'ül-Hadaik Fi Mev'izatil-Hala'ik'in Bağlamı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü" (Yüksek lisans tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2021), 139, Ulusal Tez Merkezi (692929).

²¹⁷Tarama Sözlüğü I (A-B): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla, 1.

²¹⁸Türkçe Sözlük, 1.

sister, older sister' and 'mother.' For example, the word is used in Uşak province Sivaslı district and villages, Eşme district and villages and Karahallı village in the sense of 'elder sister, older sister,' while in Eskişehir province Sivrihisar district Çaykoz and Direk villages it is used in the sense of 'mother.' In Turkish dialects, the word has these meanings as well as 'stepmother, maternity' (Burdur province Tefenni district Bunak village ...), 'grandmother' (Elazığ province Ağın district, Maraş province Afşin district Kitiz village ...), 'mother-in-law' (Kilis and its villages), 'aunt' (Eskişehir province Yakayı village, Zonguldak province Çaycuma district Aliköy ...), 'aunt' (Eskişehir province Yakakayı village, Niğde province Ulukışla district Emirler village), 'aunt' (Zonguldak province Çaycuma district Aliköy, Rize province Dağınksu village ...), 'a grown-up, grown-up younger sister' (Uşak province Sivaslı district and villages, Isparta province Şarki Karaağaç district villages ...), 'lady' (Burdur province, Bursa province, Kütahya province, Malatya province Darende district Aşudu village ...), 'father' (Denizli province Tavas district Garipköy, Aydın province Bozdoğan district Eymir village, Mardin province, Muğla province Milas district)²¹⁹. In Turkish dialects, the word 'aba and its derivatives' is largely used for female kinship terms, but it is also used for both female and male (only paternal) kinship terms. Gülensoy states that *apa* is also used as a personal name in Turkish: *Basarabya < Basar + apa; Arslan apa* 'is the district of Kütahya and comes from the person name'²²⁰.

This word usage probably comes from the Old Turkic period, that is, from the Köktürk and Uighur Turkic areas. Because in this period of Turkic, the word was also used as both a military and administrative title, and it was also included in Oghuz Turkic in this form.

Conclusion

In Turkic communities, kinship terms are not only words describing biological ties; they are also important linguistic elements reflecting social hierarchy, respect and cultural identity. The words 'ana/ ene' and 'aba/ apa', which are commonly used in Kazakh, have survived to the present day by undergoing various phonetic and semantic changes throughout history. When the usage of these words in different regions is examined, it is seen that they are shaped by phonetic changes, shifts in meaning and dialectal differences. This study aims to reveal the functions of kinship names in the social context by addressing how the concept of kinship is expressed through language in Turkic societies, the transformation of these terms in the historical process and their equivalents in today's Turkic dialects.

Kinship terms have been an important indicator of social relations, hierarchy and respect throughout history. Words, such as 'ana/ene' and 'aba/apa', which are also used in today's Kazakh, have not only expressed the concept of mother in the historical development of Turkic, but also functioned as terms that determine the respect and social status of women. As a sign of respect for the mother in ancient Turkic societies, these words have expanded in meaning over time to encompass different kinship roles, such as grandmother, aunt and aunt. For example, the word 'ana' is an important term associated with motherhood and womanhood in Turkic. First appearing in Old Uyghur Turkic, this word was initially rare, but over time, it became common in many dialects of Turkic. In the northeastern branches of Turkic, the word 'ece/ ice' of Mongolian origin expressed the role of motherhood. This shows the linguistic diversity resulting from the geographical variants of Turkic and its interactions with neighboring languages. The word 'ana' refers not only to a biological mother, but also to a respected and authoritative female figure in society. In many dialects of Ottoman Turkic and Turkey Turkic, the word 'mother' is used as an expression of respect for women. This points to the important role of the mother in the family and as a respected figure in society. This expansion of the meaning of 'mother' emphasizes the social prestige of women in Turkic society. The word 'aba/ apa' has also been used since the historical periods of Turkic and has been used for both male and female relatives. While this word expresses different kinship roles, such as 'grandfather, uncle, mother, sister,'

²¹⁹Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I (A-B) (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 1, 4.

²²⁰Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü – Etimolojik Sözlük Denemesi- I, 72.

it has expanded in meaning over time and evolved into meanings, such as 'sister' and 'mother,' especially for women. Using the word 'aba' to cover both men and women shows the transitivity and flexibility between genders in terms of the lexicology of words in Turkic society. Such flexibility of kinship terms reveals that despite the patriarchal structure of Turkic society, women also play an important role and are socially respected.

A phonetic analysis of the existing words also reveals several phonetic changes. For example, the word 'ana' has two dominant forms, 'ana' and 'ene.' The first form of the word is 'ana,' but over time, as a result of the transformation of the vowel 'a' in the root into a front palatal vowel 'e,' the word has acquired a dual form (ana ~ ene). The evolution of 'ana' into 'ene' over time is an example of the tendency to shift to front palatal vowels. Similarly, according to the information given by Kashgarli Mahmud in *Divanü Lûgat-it-Türk*, the word 'aba,' which is used in the Oghuz dialect and gives the meaning of 'mother,' is used as 'apa' in the dialect of Karluk Turkmens as a result of a *b ~ p* sound change (DLT I: 86-11). Such multiple forms of the word are also found in today's Turkic dialects.

In conclusion, the terms 'ana/ene' and 'aba/apa' used in Kazakh are important indicators not only as linguistic elements, but also in terms of kinship relations, expressions of respect, and their role in the social structure of Turkic culture. Throughout history, these words have acquired different meanings based on regional dialects, cultural interactions and social values. In this study, phonetic and semantic changes among Turkic dialects are discussed, and the historical development of kinship terms is analyzed. However, a broader perspective and comparative studies with Altaic and Uralic languages will provide a deeper understanding of the origin of these words. Further research should examine the evolution of kinship terms in Turkic languages and the relationship of these words with Mongolian, Tungusic and other Ural-Altaic languages. Thus, it will be possible to understand better the evolution of these terms within the language and the processes of interaction and linguistic exchange between different cultures.

Abbreviations

Alt. :	Altaic	Az. :	Azerbaijani	Bashk. :	Bashkir
Chag. :	Chagatai Turkic	Chuv. :	Chuvash	ETü. :	Old Turkic
Gag. :	Gagauz	Khak. :	Khakas	Kar. :	Karakhanid Turkic
Kry. :	Karay	Khw. :	Khwarezm Turkic	Kip. :	Kipchak Turkic
Kum. :	Kumuk	KBalk. :	Karachay-Balkar	Krg. :	Kyrgyz
KKlp. :	Karakalpak	Nog. :	Nogai	Uzb. :	Uzbek
Rus. :	Russian	Tat. :	Tatar	Turkm. :	Turkmen
Tuv. :	Tuva	Uig. :	Old Uighur Turkic	MUyg. :	Modern Uyghur

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Details	Serdar Özdemir (Assist. Prof.)
Yazar Bilgileri	¹ Bilecik Seyh Edebali University, Head of Turkish Language Department, Bilecik, Türkiye
	0000-0002-1113-2223 serdar.ozdemir@bilecik.edu.tr

References | Kaynakça

Abık, Ayşehan Deniz. "Ali Şîr Nevâyî'nin Risâleleri -Tarîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Tarîh-i Mülûk-i Acem, Münşeât- Metin-Gramatikal İndeks-Sözlük." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1993. Ulusal Tez Merkezi (25997).

- Ağar, Mehmet Emin. "Baytaratü'l-Vâzih: İnceleme-Metin-İndeks." Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1986. Ulusal Tez Merkezi (357924).
- Ağar, Mehmet Emin. "Kitâbu Fî'l-Fıkh Bi-Lisani't-Türkî: İnceleme-Metin-Sözlük." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1989, Ulusal Tez Merkezi (9091).
- Akabirol, S. F., T. A. Aliqulov, S. İ. İbrahimov, N. M. Mamatov, Z. M. Ma'rufov, M. M. Mirtaciev, G. N. Mihaylov, A. R. Rustamov, A. T. Hocahanov and A. P. Hacıev. *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati Tom: I (A-P)*. Red. Z. M. Magrifofo. Moskva Rus Tili Nashriyoti, 1981.
- Akabirol, S. F., Z. M. Ma'rufov and A. T. Hocahanov. *O'zbekça-Ruşça Lug'at*. Red. A. K. Borovqov. Xorijiy va Milliy Lug'atlar Davlat Nashriyoti, 1959.
- Akmataliev, A., İ. Abduvaliev, A. Kadirmambetova, M. Kasimgeldiyeva, J. Semyonova, B. Jayloovaev, A. Isabekova, R. Konurbaeva, T. Marazikov, S. Musaev, S. Oljobaev, J. Osmonova, M. Tolubaev and S. Şatmanov. *Kırgız Tilinin Sözdüğü*. Red. A. Akmataliev. Avrasya Press, 2010.
- Altaylı, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü Cilt 1 (A-K)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Al-Türk, Gulhan Abedalaziz Moh'd Jalal. "Kitâbu Bulğatu'l-Muştaş Fî Luğati't-Türkî We'l-Kıfçâk Üzerine Dil İncelemesi." Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2012. Ulusal Tez Merkezi (293190).
- Arat, Reşit Rahmeti. *Atebetü'l-Hakayık*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig I: Metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1979.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. Kalcı Yayınevi, 2006.
- Argunşah, Mustafa and Galip Güner. *Codex Cumanicus*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
- Arıkoglu, Ekrem. *Örneklı Hakaşça-Türkçe Sözlük*. Akçağ Yayınları, 2005.
- Arıkoglu, Ekrem, Cıldız Alimova, Rahat Askarova and Bilge Kağan Selçuk. *Kırgızça-Türkçe Sözlük I. (A-J)*. Red. Gülden Sağol Yüksekaya, Taalaybek Abdiyev and Ali Ünal. Kırgızstan-Türkiye 'Manas' Universitetinin Basması, 2017.
- Aslan, Aslıhan. "Yahya Nazım Dîvânı I: İnceleme-Metin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük." Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, 2022. Ulusal Tez Merkezi (731317).
- Ata, Aysu. *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüşası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Ata, Aysu. *Kışaşü'l-Enbiyâ I (Peygamber Kıssaları) Giriş-Metin-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat'it Türk I-II-III: Çeviri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Atalay, Besim. *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it Türkiyye*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1945.
- Ayazlı, Özlem. *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Aydın, Erhan. "Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihendirilebilir?" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, no. 2 (2012): 161-168. https://www.turkishstudies.net/turkishstudies?mod=onceki_sayilar
- Aydın, Erhan. *Yenisey Yazıtları*. Kömen Yayınları, 2015.
- Azizov, A. and Z. Rizaeva. *O'zbekcha-Ruscha Lug'at*. O'qituvchi, 1989.
- Bang, Wilhelm and Annemarie von Gabain. *Türkische Turfan-Texte III*. Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1930.
- Baskakov, Nikolay Aleksandroviç and A. I. Inkijkova-Grekul. *Xakassko-Russhiy Slovar*. Red. Nikolay Aleksandroviç Baskakova. Ministerstvo Kul'tury SSSR Glavizdat Gosudarstvennoe İzdatel'stvo İnostrannykh i Natsional'nykh Slovary, 1953.
- Baskakov, Nikolay Aleksandroviç. *Qaraqalpaqça-Ruşça Sözlük*. Şet Til Häm Milliy Sözlükler Mämleket Basması, 1958.
- Baştürk, Şükrü. "Tüş Tabirnamesi: İnceleme-Metin-İndeks." Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008. Ulusal Tez Merkezi (231194).
- Battal, Aptullah. *İbni-Mühennâ Lügati*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Bazin, Louis. *Les Systèmes Chronologiques Dans Le Monde Turc Ancien*. Akadémiai Kiadó, 1991.
- Borovkov, Aleksandr Konstantinoviç. Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar). Translated by Halil İbrahim Usta and Ebülfez Amanoğlu. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Buçukcu, Zeynep. "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin I. Cildinde Üslûp Özellikleri ve Eserin I. Cildinin Bağlamlı Dizin-İşlevsel Sözlüğü." Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2023. Ulusal Tez Merkezi (805855).
- Caferoğlu, Ahmet. *Kitâb Al-İdrâk Li-Lisân Al-Atrâk*. Evkaf Matbaası, 1931.
- Çiğ, Özkan. "Süheyl ü Nev-Bahâr: Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin." Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2013. Ulusal Tez Merkezi (357651).
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Clarendon Press, 1972.
- Clauson, Gerard. *Senghax-A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdi Xan*. E. J. Gibb Memorial Series, New Series, 1960.
- Courteille, Pavet de. *Dictionnaire Turk-Oriental*. A L'imprimerie Impériale, 1870.
- Cumakunova, Güلزura. *Türkçe-Kırgızca Sözlük*. Red. B.Ö. Oruzbaeva and S. C. Cigitov. Kırgız-Türk «Manas» Universitetinin Basılmaları, 2005.
- Çulha, Tülay. *Karaycanın Kısa Söz Varlığı: Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*. Kebikeç Yayınları, 2006.
- Doerfer, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band II*. Franz Steiner Verlag GmbH, 1965.
- Doğan, Enfel. *Kâbûs-Nâme (Giriş-Notlar-Metin-Sözlük/ Dizin-Tıpkıbasım)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

- Doğan, Muhammet Nur. "Hüsn ü Aşk." Erişim 04 Ekim 2024, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78443/seyh-galib---husn-u-ask.html> T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Doğuer, Binnur Erdağı. *Hekim Bereket-Tuħfe-i Mübārizi (Metin-Sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Durgut, Hüseyin. "Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhārī, Lugat-ı Çağatay ve Türkiye Osmanı (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu." Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 1995. Ulusal Tez Merkezi (42555).
- Eckmann, János. *Nehcü'l-Ferâdis Uştmahların Açuç Yolu I. Metin II. Tıpkıbasım*. Published by Semih Tezcan and Hamza Zülfikar. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Ehmetyanov, R., R. Mohemmetdinov, F. Nurieva and F. Ganiev. *Türkçe-Tatarca Sözlük*. Translated by Mustafa Öner. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Eminoglu, Emin. *Kitâbü'l-Ef'âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*. Akçağ Yayınları, 2011.
- Eraslan, Kemal. *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Esemuratova, R., M. Kalendarov and R. Japakova. *Qaraqalpaq Tilining Tüsindirme Sözligi Tom: I (A-B)*. Qaraqalpaqstan Basması, 1982.
- Ganiyev, Fuat, Rifkat Ahmet'yanov and Halil Açıkgöz. *Tatarça-Törekçä Süzlek*. Red. Halil Açıkgöz and Asiye Râximova. İnsan Nâşriyatı, 1997.
- Gaydarcı, G. A., E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya and B. P. Tukan. *Gagauzko-Russko-Moldavskiy Slovar'*. Red. N. A. Baskakov. 'Sovetskaya Entsiklopediya' izdatel'stvo su Editura 'Enciclopedia Sovietică', 1973.
- Gömeç, Saadetin Yağmur. "Divanü Lugat-İt-Türk'te Akrabalık Bildiren Terimler" *Tarih Araştırmaları Dergisi* XX, no. 32 (2002): 133-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/archive>
- Gömeç, Saadetin Yağmur. "Kök Türkçe Belgelerdeki Bazı Akrabalık İsimleri", *Tarih-Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi* 173, no. 5 (2001): 44-46.
- Gulcalı, Zemiire. *Altun Yaruk Sudur X. Kitap (Metin-Türkiye Türkçesine Aktarımı-Çince Metinle Karşılaştırmalı Açıklamalar- Sözlük-İkilemeler Dizini)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Gulcalı, Zemiire. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan 'Aç Bars' Hikayesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Güder, Esma. "Hatâyî Divânı Sözlüğü: Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük." Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, 2020. Ulusal Tez Merkezi (628402).
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü – Etimolojik Sözlük Denemesi- I (A-N)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Güvenen, Ebru. "Mantiku't-Tayr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini." Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016. Ulusal Tez Merkezi (456657).
- Güzel, Kâmil. "Behcet'ül-Hadaik Fi Mev'izatıl-Hala'ik'in Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlüğü." Yüksek lisans tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2021. Ulusal Tez Merkezi (692929).
- Hacieminoğlu, Necmettin. *Kutb'un Hüseyin ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Houtsma, M. Th. *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*. Brill, 1894.
- İsen, Mustafa and Cemal Kurnaz. *Şeyhî Divanı*. Akçağ Yayınları, 1990.
- Kaçalın, Mustafa Sinan. *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023.
- Kaliyev, Bayınkol. *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Memlekettik Tildi Damıtuv İnstitutı, 2014.
- Kaliyev, G., O. Naqısbekov, Ş. Sarıbayev and A. Uderbayev. *Kazak Tilinin Aymaktık Sözdigi*. Arıs, 2005.
- Karaağaç, Günay. *Mevlânâ Lutfî Divanı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Karaayak, Tümer. *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Karahan, Akartürk. *Divānu Luğati't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. *Gülüstan Tercümesi (Kitâb Gülüstan Bi't-Türkî)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Kaya, Ceval. *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Kılıçarslan, Orhan. "Hayâlî Bey Divânı'nın İncelenmesi – Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlüğü." Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2016. Ulusal Tez Merkezi (457483).
- Koç, Kenan, Ayabek Bayniyazov and Vehbi Başkapan. *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, 2003.
- Kormuşin, İgor Valentinoviç. *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları, Metinler ve İncelemeler*. Translated by Rysbek Alimov. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Kök, Abdullah. "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi [TİEM 73 1v-235v/2] (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004. Ulusal Tez Merkezi (141355).
- Kuktaş, Melih. "Dede Korkut Kitabında Akrabalık Adlarının Sıklıkları" *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8, no. 20 (2019): 1-16. <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut302>
- Le Coq, A. Von. *Türkische Manichaica Aus Chotscho I*. Verlag der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1911.
- Lessing, Ferdinand D. *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Translated by Günay Karaağaç. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Li, Yong Söng. *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. Simurg, 1999.
- Macit, Muhsin. *Nedim Divanı*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2016.
- Meninski, F. M. *Thesaurus Linguarum Orientalium. Lexicon I: Turcicae, Arabicae, Persicae. Von Elif Bis Cyh*. Simurg, 2000.

- Mert, Abdullah. *Uygur Harfli Mi'râc-Nâme: Giriş-Merin-Aktarma-Dizinler-Tıpkıbasımlar*. Palet Yayınları, 2023.
- Mukambaev, Ceembay. *Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdüğü*. Red. K. Konkobaev. Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, 2009.
- Mustafayev, E. M. and V. G. Şçerbinin. *Rusko-Turetskiy Slovar'*. Red. M. V. Lazova. Izdatel'stvo 'Sovetskaya Entsiklopediya', 1972.
- Müller, F. W. K. *Uigurica III Uigurische Avadâna-Bruchstücke (I-VIII)*. Verlag Der Akademie Der Wissenschaften, 1922.
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev and A. M. Şçerbak. *Drevnyurkskiy Slovar'*. Leningradskoe Otdelenie Izdatel'stva «Nauka», 1969.
- Naskali, Emine Gürsoy and Muvaffak Duranlı. *N. A. Baskakov ile T. M. Toşçakova'nın 'Oyrotsko-Russkiy Slovar'ından Genişletilmiş Altayca-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Necip, E. N. *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Translated by İ. Kurban. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Orkun Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Ölmez, Zuhâl Kargı. "Mahbûbu'l-Kulûb: İnceleme-Metin-Sözlük." Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1993. Ulusal Tez Merkezi (26898).
- Önler, Zafer. *Müntahab-ı Şifâ (Giriş-Metin-Sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Özkan, Abdurrahman. *Tarih-i İbn-i Kesîr Tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Özşahin, Murat. *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Öztürk, Seyfullah. "Fazlullâh Han Lügâtî: İnceleme-Metin-Dizin." Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020. Ulusal Tez Merkezi (612591).
- Pekacar, Çetin. *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Rachmeti, G. R. and W. Eberhard. *Türkische Turfan-Texte VII*. Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1936.
- Radloff, Wilhelm. *Opit Slovary Tyurkskih Nareçiy Tom Perviy (Versuch Eines Wörterbuchs Der Turk-Dialekte I)*. Imperatorskaya Akademiya Nauk, 1893.
- Radloff, Wilhelm. *Uigurische Sprachdenkmäler*. Verlag Der Akademie Der Wissenschaften Der USSR, 1928.
- Räsänen, Martti. *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien, Neubearbeitung- II. Nomina-Pronomina Partikeln, Band 1: A – Asvık*. Franz Steiner Verlag, 2015.
- Sevortyan, Y. V. *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov (Obşetyurkskiy i Mectyurkskiy Osnovı Na Glasniye) Vol. I*. Moskva: Izdatel'stvo «Nauka», 1974.
- Starostin, S. A., A. V. Dybo and O. A. Mudrak. *An Etymological Dictionary of Altaic Languages I-III*. Brill, 2003.
- Sultanbek, Kutlugjon. "Dürrü'l-'Acâyib: Dil Özellikleri-Metin-Dizin." Doktora tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2022. Ulusal Tez Merkezi (751987).
- Şen, Mesut. "Gazi Zahirüddin Muhammed Babur 'Baburname' Giriş-Metin (Kâbil ve Hindistan Bölümleri)-Açıklamalı Dizin." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1993. Ulusal Tez Merkezi (30615).
- Şirin, Hatice. *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Tarhan, Ali Nihat. *Necati Beg Divanı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Tavkul, Ufuk. *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Tekin, Şinasi. *Uygurca Metinler II-Maytrisimit-Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma- Uygurca İptidaî Bir Dram*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1976.
- Tekin, Talat, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhâl Ölmez and Süer Eker. *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Simurg, 1995.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati Cilt I (A-B)*. Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Toparlı, Recep and Mustafa Argunşah. *İslâm Mu'înü'l- Mürîd*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Toparlı, Recep. M. Sadi Çöğenli and Nevzat H. Yanık. *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Toparlı, Recep. *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Turabaev, A., M. Kalenderov, U. Embergenov and K. Davletbaev. *Karakalpak Tiliniñ Tysindirme Sözligi Tom: II (G-K)*. Karakalpakstan Baspası, 1984.
- Turan, Fikret. *Bahşayış Lügati*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Turan, Fikret. *Çağatayca Manzum Sözlük -Nisâb-ı Kutbiyye-*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Türk Dil Kurumu. *Tarama Sözlüğü I (A-B): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Türk Dil Kurumu. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I (A-B)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Türk, Vahit. *Bahrü'l-Hakâyık: Giriş-Metin-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Uygur, Ceyhun Vedat. *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

- Ünlü, Suat. "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi [TiEM 235v/3-450r7] (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)." Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004. Ulusal Tez Merkezi (144348).
- Väli, N., Ş. Kurmanbayuli, M. Malbakov and R. Şoybekov et al. *Qazaq Sözdigi (Qazaq Tiliniñ Birtomdık Ülken Tüsindirme Sözdigi)*. Dävir, 2013.
- Vámbéry, Hermann. *Etymologisches Wörterbuch Der Turko-Tatarischen Sprachen*. F. A. Brockhaus, 1878.
- Wilkens, Jens. *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag.
- Yavuz, Kemal. *Garib-Nâme I/1-1/2*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Yavuz, Serdar. "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Akrabalık Adları" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23, no. 2 (2013): 71-91. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/archive>
- Yıldırım, Abdullah. "Yenisey Yazıtlarında Akrabalık Adları" *Journal of History School* 13, no. 46 (2020): 1763-1783. <http://dx.doi.org/10.29228/joh.43216>
- Yudahin, K. K. *Kırgız Sözlüğü*. Translated by Abdullah Taymas. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Yüce, Nuri. *Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşası*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Yürümez, Recep. "Çağatay Şairi Harâbâtî'nin Fakr-Nâmesi: İnceleme, Çeviriyazı, Dizin, Ek Dizin, Tıpkıbasım." Doktora tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2020. Ulusal Tez Merkezi (648775).
- Zajaczkowski, Ananiasz. *Słownik Arabsko-Kipczacki, Bulğat Al-Muštāq Fī Luğat Al-Türk Wa-L-Qifzāḡ*. Pantswowe Wydawnictwo Naukowe, 1958.